

Łukasz Konarzewski

historyk sztuki, konserwator art historian, conservator

Wpływ administracji publicznej na jakość przestrzeni na przykładzie działań konserwatorskich w latach 90. XX wieku w Cieszynie

Impact of public administration on the space quality on the example of conservation effort in the 1990s in Cieszyn

Abstrakt

Artykuł porusza zagadnienia z zakresu ochrony zabytków w kontekście zarządzania przestrzenią z ramienia publicznego, ze szczególnym uwzględnieniem okresu transformacji ustrojowej po 1989 roku w Polsce i krajach Europy Środkowej. Po dokonaniu na wstępie próby zdefiniowania pojęć przestrzeni publicznej i zawierającego się w niej krajobrazu kulturowego oraz omówieniu tych zagadnień na przykładzie działań służby konserwatorskiej w historycznym, środkowoeuropejskim mieście Cieszynie, ukazano proces kreowania metodologii konserwatorskiej, przyjętej dla celów ochrony i opieki nad zabytkami Cieszyna i współkształtowania całości krajobrazu miasta historycznego. Przedstawiono – na kilkunastu przykładach – sposoby praktycznego wpływu na kształt krajobrazu kulturowego i przestrzeni publicznej w mieście, omówiono również przebieg ważniejszych prac związanych z odkryciami i rozpoznawaniem obiektów historycznych oraz ich rezultaty. Opracowanie wsparto na podstawach teoretycznych w postaci materiałów planistycznych znajdujących się w archiwum służb konserwatorskich w Cieszynie i ważniejszych publikowanych i niepublikowanych źródłach do historii miasta oraz na podstawach empirycznych, które stanowiła w Cieszynie w latach 90. XX wieku, przyjęta i realizowana przez autora artykułu, praktyka konserwatorska.

Słowa kluczowe: Cieszyn, prace konserwatorskie, krajobraz kulturowy, przestrzeń publiczna

Stan przestrzeni publicznej w Cieszynie u progu III Rzeczypospolitej

Proces zmian, jakim wciąż jeszcze podlega Polska po 1989 roku i najczęściej ekonomiczny ich charakter, dotyczy w istotnym stopniu naszej przestrzeni publicznej, a w tym krajobrazu kulturowego. Nakłada się on

Abstract

The article addresses the issues from the field of monument conservation in the context of public management of space, with particular focus on the government transformation period after 1989 in Poland and the states of Central Europe. After the initial attempt to define the notions of public space and the cultural landscape it contains, and discussing these issues on examples of efforts of the monument protection services in the historic, Central-European city of Cieszyn, the article presents the process of creating conservation methodology, assumed for the purpose of protecting and preserving the monuments of Cieszyn and co-creating the entirety of the historic city's landscape. The author uses over a dozen examples to present practical means of influencing the shape of the cultural landscape and public space in the city; he also discusses the proceedings of the most significant works related to discoveries and identification of historical objects, as well as their results. The theoretical basis for the discussion consists of city-planning materials from the monument protection services archive in Cieszyn and the most notable published and unpublished sources regarding the city's history as well as empirical basis – namely the conservation practice which the author of the article assumed and implemented in Cieszyn in the 1990s.

Keywords: Cieszyn, conservation works, cultural landscape, public space

Condition of the public space in Cieszyn in the early days of III Rzeczpospolita

The process of changes which Poland still undergoes after 1989, and their usually economical nature have a significant impact on our public space, including the cultural landscape. This in turn overlaps with previous

z kolei na zaistniałe wcześniej deformacje, zastane w spadku, a powstałe głównie po II wojnie światowej.

Krajobraz kulturowy można określić, między innymi, jako stan przestrzeni naturalnej z zawartą w niej sumą całokształtu widzialnych działań człowieka w ciągu jego dziejów. Historyczną część tych dziejów łączy się z genezą i trwaniem cywilizacji. W tym okresie przestrzeń naturalna poczęła współistnieć z cywilizacją, stwarzając syntezę zwaną dziś czasami przestrzenią publiczną. Przestrzeń ta, uzupełniona z kolei widocznymi w krajobrazie elementami tworzonej przez wieki kultury, to w tym rozumieniu właśnie wspomniana na wstępie część krajobrazu kulturowego¹.

Tak pojęty krajobraz kulturowy, zawierający się w przestrzeni publicznej², podlegał licznym przekształceniom w czasie, w tym niestety także licznym deformacjom, degradacji, a czasem ulegał zniszczeniu. Znane jest dziś już dość szeroko w Polsce zjawisko nadmiernego rozproszenia zabudowy, często niestety połączone z jej chaosem strukturalnym. Tymczasem krajobraz kulturowy, obojętnie – o zasięgu lokalnym, regionalnym czy krajowym – jest najwidoczniejszą i dlatego dostrzeganą w pierwszej kolejności częścią kultury miejsca.

W tym kontekście może warto zastanowić się nad wpływem na stan przestrzeni publicznej, jaki mają sytuacja prawna i działania administracji publicznej – w pewnym stopniu za tę przestrzeń odpowiedzialnej. Tym razem uczynmy to na przykładzie Cieszyna, miasta obecnego pogranicza, stanowiącego zatem jedną z wizytówek Polski.

Na początku lat 90. XX wieku Cieszyn wywierał wrażenie ośrodka, którego nie dotknęły przemiany przechodzące przez inne rejony Polski w tym okresie. W wielu miejscach kraju było widać dynamizm nawet drobnych inwestorów. Zakładano prywatne sklepy, punkty gastronomiczne i hurtownie. Pociągało to za sobą niekoniernie udane, ale na pewno dość widoczne zmiany w wyglądzie otoczenia. W Cieszynie skala tych zmian była mniejsza niż chociażby w pobliskim Bielsku-Białej, Rybniku albo Żywcu.

W zakresie ochrony dóbr kultury i całej polityki przestrzennej lata 1989-1991 były zaś okresem, w którym nie działał w Cieszynie urząd Miejskiego Konserwatora Zabytków, funkcjonujący w tym mieście od przełomu lat 70. i 80. XX wieku. Za politykę

deformacji, które zostały dziedziczone i głównie powstały po II wojnie światowej.

The cultural landscape can be defined, in one of many ways, as a condition of natural space with contained in it sum total of visible actions of man throughout the history. The historical part of this history is connected with the origin and continuance of civilization. In this period, the natural space began to co-exist with civilization, creating a synthesis, in present day often called the public space. This space, in turn complemented by elements of culture, created through ages and visible in the landscape, is in this meaning precisely the element of cultural landscape mentioned in the beginning¹.

Cultural landscape in this understanding, contained in the public space², has undergone numerous transformations in time, including, unfortunately, many deformations, degradation and sometimes destruction. For instance, the phenomenon of excessive urban dispersion, unfortunately often coupled with structural chaos, is quite well-known in Poland. Meanwhile, cultural landscape – regardless of whether it is local, regional or national – is the most visible and therefore the first noticed element of a place's culture.

In this context it might be worth to consider the impact legal situation and efforts of the public administration have on the condition of public space; to some extent, public administration is responsible for it. This time let us make an example of Cieszyn, a city of today's borderland, and, therefore, one of Poland's representative cities.

In the early 1990s, Cieszyn appeared as if the transformation going on in other regions of Poland at the time bypassed it. The dynamism was visible in many parts of the country, even among small investors. Shops, restaurants and wholesale retail stores were established. This entailed, not necessarily successful, but certainly visible, changes in the appearance of the surroundings. In Cieszyn, the scale of these changes was smaller than in nearby Bielsko-Biala, Rybnik or Żywiec.

As for the protection of cultural property and the entire spatial policy, between 1989 and 1991 there was no Municipal Monument Protection Officer in Cieszyn. This office has been functioning in the city since the turn of the 1970s and 1980s. The spatial

przestrzenną z ramienia administracji publicznej odpowiadał tu więc jedynie ówczesny Wydział Architektury, Planowania Przestrzennego i Nadzoru Budowlanego Urzędu Miejskiego w Cieszynie. Tymczasem śródmieście, czyli historyczny układ urbanistyczny Cieszyna, był wówczas w całości wpisany do rejestru zabytków.

Cieszyn z początku lat 90. był więc, przynajmniej w sensie swej optyki, miastem, które niezbyt jeszcze odbiegało wizualnie od rzeczywistości znanej z czasów PRL. W spadku, głównie po historii budownictwa z lat 1960-1990, pozostały częstokroć stwarzające dysonanse urbanistyczne i architektoniczne budynki nowe, sytuowane w starej zabudowie, określane mianem plomb – nie dostosowane do otoczenia bryłą, detalem architektonicznym, a często również skalą czy wysokością. Przykłady można by mnożyć, ale wymienimy choćby kilka: jednorodzinny budynek przy ul. Olszaka 14a (il. 1); blok mieszkalny przy ul. Regeera; komin elektrociepłowni, zaznaczający się m.in. jako tło Wieży Piastowskiej na Wzgórzu Zamkowym, w widoku zamknięcia perspektywy głównej, staromiejskiej ulicy Głębokiej; stalową kratownicę wieży telekomunikacyjnej nad budynkiem TP SA od strony placu ks. Józefa Londzina niedaleko Rynku, a także sam ten budynek.

Tak zwany detal urbanistyczny, taki jak na przykład kioski, balustrady uliczne, a także większość oświetlenia ulicznego albo słupy ogłoszeniowe, miał standardową formę spotykaną powszechnie w kontekście przestrzennym w ówczesnej Polsce. Wyjątek stanowiły latarnie stojące przy Rynku i ul. Głębokiej, które jeszcze w latach 80. Miejski Konserwator Zabytków zlecił wykonać według klasycznych wzorców³.

Elewacje wielu historycznych budynków po ich remontach w latach 70. i 80. pokryte były z reguły dodatkową, grubą warstwą tynku o porowatej fakturze (nakrapianego), nie tylko łatwo przyjmującego kurz i inne zanieczyszczenia, ale, co ważne, zniekształcającego lub całkowicie zacierającego rysunek i detale architektoniczne. Dodatkowo dało się zauważyć w tym czasie, niestety bardzo modne wówczas, zjawisko

policy was regulated on behalf of the public administration by the Architecture, Spatial Planning and Land Development Supervision Department of the City Office in Cieszyn. At the time, the entire city centre, the historical urban complex of Cieszyn, has been in the register of monuments.

Therefore, Cieszyn of the early 1990s, at least in its appearance, was a city not that distant from the reality of PRL. The development of the period between 1960 and 1990 has left the city with new buildings, mixed in with the old ones, also known as fillings (Pol. plomba). They often created urban and architectural disharmony – their blocks, architectural details, and sometimes even scale or height were not adjusted for the surroundings. There are plenty of examples, but let us list at least few: single-family house at 14a Olszaka Street (fig. 1); block of flats in Regeera Street; heating-power plant smokestack, prominent e.g. in the background of Piast Castle Tower on Castle Hill as viewed from the perspective of the main, Głęboka Street in the old town; steel grating of the radio tower over the TP S.A. building, from the side of Rev. Józef Londzin Square near the Market Square, as well as the building itself.

1. Tak zwana „plomba” z lat 70. przy ul. Olszaka 14 a. Wszystkie fot. Ł. Konarzewski

1. So-called “filling” from the 1970s at 14a Olszaka Street. All photos by Ł. Konarzewski

niewłaściwego upraszczania formy architektonicznej zaczerpnięte z estetyki pseudomodernizmu na budynki o charakterze historyzującym bądź historycznym. Skutkiem tego często likwidowano detal architektoniczny na budynkach, zwłaszcza z przełomu XIX i XX wieku. Na szczęście w Cieszynie akurat ta praktyka nie zdążyła się upowszechnić i na ogół kamienice staromiejskie zachowały swój charakter⁴.

Przyczyny stanu przestrzeni publicznej w Cieszynie na początku lat 90. XX wieku

Pierwszą z negatywnych przyczyn takiego stanu przestrzeni w mieście był praktyczny niedostatek metodologii postępowania w zakresie zarządzania nią oraz strategii w tej dziedzinie. Mimo więc istnienia podstawowego dokumentu planistycznego – Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego i Rewaloryzacji Cieszyna⁵ nie istniała strategia praktycznej realizacji tego i innych dokumentów planistycznych z ramienia publicznego.

Na przykład toczące się remonty były kontrolowane zgodnie z zasadami prawa budowlanego, ale osobno i wówczas, gdy już były w toku. Rutynowe kontrole budowlane dotyczyły więc pojedynczych obiektów, a ich treścią było wyłącznie sprawdzanie stanu zgodności z techniczną stroną przepisów budowlanych. Przez to inspekcja już toczących się remontów sprowadzała kontrolę publiczną do roli pasywnego narzędzia, operującego w zakresie nie tyle kształtowania otoczenia, ile raczej w dziedzinie sprawdzania stanu względnego bezpieczeństwa technicznego wznoszonych pojedynczych obiektów. Na ogół nie uprzedzano natomiast procesów budowlanych będących w zamyśle, a prawie w zupełności nie interesowano się przyszłą formą architektoniczną wznoszonych obiektów, co z kolei wpływało także na brak metod postępowania w zakresie polityki przestrzennej.

Ogólnym niedostatkiem był zatem widoczny brak strategii dotyczącej kształtowania form w całym mieście, która to strategia, stanowiąca swoistą politykę przestrzenną, mogłaby i powinna być praktycznym i zarazem elastycznym wypełnieniem Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego i Rewaloryzacji miasta. Na ogół w tym zakresie trzymano się technicznych ustaleń planu i bez względu na sytuację

The so-called urban detail, such as kiosks, street railings as well as most of the city lighting or advertising columns – they all had the standard form, common in the spatial context throughout Poland at the time. The only exception were the lamp-posts at the Market Square and Głęboka Street. Back in the 1980s, the Municipal Monument Protection Officer commissioned them according to classic models³.

After their repairs in the 1970s and 1980s, façades of many historic buildings were usually covered with an additional, thick layer of (dotted) roughcast, which not only gathered dust and other pollution more easily, but more importantly distorted or entirely covered up the architectural contours and details. Moreover, the phenomenon of incorrectly simplifying the architectural form, taken from the aesthetic of pseudo-modernism and applied to historic or historicist buildings, was unfortunately very popular at the time. As a result, the architectural detail on buildings, especially from the turn of the 19th and 20th century, was often removed. Luckily, this practice did not take hold in Cieszyn, and most old-town tenements have retained their style⁴.

Causes of the condition of public space in Cieszyn in the early 1990s

The first of the negative causes of such condition of space in the city was the practical scarcity of methodology for proceeding in scope of managing space and strategies in this area. Therefore, despite the existence of the basic city-planning document – the Local Spatial Development and Revitalisation Plan for Cieszyn⁵, there was no strategy for implementing this and other city-planning documents on behalf of the public sector.

For instance, the ongoing repair works were controlled according to the land development law, however separately and when they were already in progress. Therefore, routine building inspections pertained to individual structures, and consisted only in checking concordance with the technical aspects of land development regulations. As a result, inspection of ongoing repairs reduced the public control to the role of a passive tool, operating within not so much the scope of shaping the surroundings, as in the area of checking

dysponowano zawarte w nim jedynie bardzo ogólne wytyczne.

Z punktu widzenia opieki nad zabytkami i ich ochrony powodowało to skutki co najmniej dwójako negatywne: z jednej strony zniechęcało inwestorów do starań i zabiegów o większe przedsięwzięcia, gdyż autorzy planu nie mogli przewidzieć przecież wszystkich praktycznych stron realizacji dokumentu, z drugiej zaś – ogólne wytyczne w nim zawarte nie mogły zastępować szczegółowych i czytelnych dyspozycji, służących do właściwej realizacji poszczególnych zamierzeń.

Te i inne zjawiska przyniosły w konsekwencji brak woli współpracy personalnej w sferze ochrony zabytków, a nierzadko również nieporozumienia. To chyba głównie z tych powodów w latach 1989-1991 nastąpiła przerwa w funkcjonowaniu urzędu Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie. Cieszyńska administracja, zajmująca się historyczną przeciw przestrzenią publiczną, stała się więc niepełna i właściwie ułomna – jeśli weźmiemy z kolei pod uwagę, niestety wciąż aktualny, fakt ogólnego braku kompetencji polskich służb budowlanych w zakresie formalnego kształtowania otoczenia.

Czasy przełomu zwykle przynoszą poczucie niestabilności, a nierzadko również zagrożenia. Brak pewności kierunku, w jakim może rozwinąć się sytuacja prawie w każdej dziedzinie, wpływa na prowizoryczność działań i tym samym nie skłania do poszukiwań trwałych rozwiązań. Tak też bywało na przełomie lat 80. i 90. w naszej części świata. Zważywszy na fakt trudności ekonomicznych, jakie także musiał przynieść ten okres, nie dziwi dość powszechna wówczas tendencja do jego przeczekania w sferze gospodarczej. Tylko bardziej dynamiczne, choć niestety często jednocześnie bezwzględne jednostki, dokonują wówczas prób działań na większą skalę, ale najczęściej z aspiracjami czysto ekonomicznymi. Tak też było w Cieszynie, przynajmniej w początkowym okresie III Rzeczypospolitej; do wyjątków należały proste działania w dziedzinie przedsiębiorczości, natomiast najbardziej spektakularnym wątkiem gospodarczym była choćby historia słynnej Spółki Art-B. Fakt zatem pewnego dysonansu ciążyący na rozwoju gospodarczym w tym czasie znacząco wpływał na różne dziedziny życia, nie wyłączając oczywiście, i to w szczególności, przestrzeni publicznej.

the condition of relative technical safety of the erected individual buildings. Usually, the planned development processes were not anticipated, and almost no attention was paid to the future architectural form of the erected buildings, which in turn affected the lack of proceeding methods regarding spatial policy.

Therefore, the generally lacking factor was a strategy for shaping forms throughout the city, a strategy which, being a kind of a spatial policy, could have, and should have, been a practical and flexible complement for the city's Local Spatial Development and Revitalisation Plan. Usually in this scope the technical provisions of the plan were observed and regardless of the situation, only its very general guidelines were implemented.

From the perspective of monument protection, this yielded results which were negative at least in two different ways: on one hand, it discouraged investors from going after larger projects, since the authors of the plan could not have provided for all the practical sides of implementing the document, on the other hand – the general guidelines contained therein could not have substituted detailed and clear dispositions, aimed at correct realisation of each project.

These and other phenomena resulted in lack of will to co-operate personally in the area of monument protection, and often brought about misunderstandings. These might be the main reasons for which the Municipal Monument Protection Officer in Cieszyn suspended operation in 1989-1991. The Cieszyn administration, which was dealing with historic public space, became incomplete and actually defective – if we consider the fact that Polish land development services are incompetent in the area of formally shaping surrounding space, which unfortunately is still true.

Times of radical change usually bring about a sense of instability and often insecurity. Lack of certain direction in which the situation can develop in almost any area results in temporary activities and, therefore, does not inspire searching for durable solutions. That is what happened at the turn of 1980s and 1990s in our part of the world. Considering the economic difficulties which this period brought about as well, quite popular tendency to “wait it out” in the economic area comes as no surprise. Only the more dynamic individuals (who are, sadly, often ruthless), make attempts to act on a bigger scale in such times,

Oprócz wspomnianych negatywnych wpływów na przestrzeń miejską Cieszyna na przełomie lat 80. i 90. XX wieku oddziaływały na nią na szczęście również wpływy pozytywne, przyczyniające się do istotnego zachowania wielu cennych elementów tej przestrzeni. Podstawową i bodaj najważniejszą cechą pozytywną oddziaływania miejscowego środowiska było i jest w dalszym ciągu autochtoniczne przywiązanie mieszkańców do miasta i swej ziemi. To ono kształtowało także dobrą pojętą zachowawczość, w tym w stosunku do dobrej przecież próby składników przestrzennych Cieszyna i okolicy. Wiele więc miejsc kojarzyło się mieszkańcom choćby z młodością, wiele także mogło mieć odleglejsze jeszcze w czasie koneksje i konotacje historyczne oraz rodzinne. Te związki przyczyniały zawsze bliższego i cieplejszego stosunku do okolicy, a czasem także do miasta. Jest na przykład prawdopodobne, że między innymi zjawisku autochtoniczności Ziemi Cieszyńskiej zawdzięczamy częściowe choćby zachowanie licznych detali w mieście, a w tym tak charakterystycznych witryn cieszyńskich sklepów albo restauracji. To dzięki temu przywiązaniu nie rozpowszechniła się też chyba powszechna w latach 60. i na początku 70. XX wieku moda na „oczyszczanie” fasad budynków z detali architektonicznych.

Przykładem pozytywnego oddziaływania mieszkańców Cieszyna i okolicy jest również, dość wysoka w skali kraju, dyscyplina społeczna. Objawia się ona przede wszystkim stosunkowo wysoką zarówno gotowością do ponoszenia zobowiązań wspólnych (sfera fiskalna), jak i kulturą pracy.

Trzecią wreszcie sprawą, która miała zdecydowanie korzystny wpływ na stan przestrzeni publicznej na Śląsku Cieszyńskim i w samym Cieszynie, jest względnie dobrze zachowana warstwa kultury materialnej, w tym budynków i budowli z minionych epok. Śląsk Cieszyński oszczędził bowiem niemal w całości działania militarne I i II wojny światowej, które zrujnowały wiele innych rejonów zwłaszcza w Polsce i Europie. Zachowana historyczna zabudowa i dziedzictwo przeszłości dodatkowo uczyniły więc z tej ziemi całkiem wyjątkową w Polsce swoistą enklawę historyczną. Powstała zatem, niestety dość rzadka w naszym kraju po II wojnie światowej, sytuacja spoistości pewnego autochtonizmu mieszkańców z praktycznie całkowicie zachowanym środowiskiem ich życia. Wszystko to przyniosło klimat prawie nigdzie indziej nie

however usually with purely economic aspirations. That is what happened in Cieszyn, at least in the early period of III Rzeczpospolita; some of the exceptions included simple efforts in the area of entrepreneurship, and the most spectacular economic ramification was the story of the famous Art-B Company. Therefore, a kind of a discord bearing on the economic development during this period significantly impacted other areas of life – public space was no exception in this case.

Beside the negative influences on the urban space of Cieszyn at the turn of the 1980s and the 1990s mentioned above, there were also positive influences, facilitating preservation of many precious elements of this space. The basic and probably the most important positive factor of influence of the local milieu was, and still is, the indigenous affection the local people have for their city and their land. This affection has also shaped the conservativeness (in this case in a good sense), also towards the spatial elements of Cieszyn and its region, which are of high quality. The residents have associated many places with their youth, many of them could have had historical or familial connections or associations which were even more distant in time. These ties and bonds have always stirred a warmer attitude towards the area, and sometimes towards the city as well. For instance, it is possible that the phenomenon of indigeneness of the Cieszyn Silesia may be responsible for at least partial preservation of numerous details throughout the city, including the very characteristic windows of shops and restaurants in Cieszyn. It is also this affection that prevented the fashion for “clearing” building façades of architectural details, popular in the 1960s and early 1970s, from taking hold.

Another example of positive influence of the people of Cieszyn and the region is the social discipline, quite significant in comparison with the rest of the country. It manifests itself primarily in a relatively high readiness to incur common obligations (fiscal area) as well as a high work culture.

The third and final issue, which has had a definitely positive impact on the condition of public space in the Cieszyn Silesia and Cieszyn itself, is a relatively well-preserved layer of material culture, including buildings and structures from the ages past. Cieszyn Silesia was almost entirely spared from the military

spotykany i sprowadzający przy tym poczucie stabilności i solidności. Zachowana natomiast widzialna część środowiska kulturowego uczyniła z Cieszyna miasto atrakcyjne, w którym chciało się być, a przynajmniej do niego wracać. Ta właściwość, oddziałująca bardzo pozytywnie na świadomość i podświadomość zarówno mieszkańców, jak i przybyszów, niewątpliwie również przyczyniła się do zachowania w dużym stopniu historycznej przestrzeni miejskiej Cieszyna po II wojnie światowej.

Działania konserwatorskie w teorii i praktyce

Wobec tak postrzeganego stanu otoczenia i podjęcia prób rozpoznania jego przyczyn zarysowywało się zasadnicze pytanie: jak zaradzić negatywnym stronom stanu przestrzeni publicznej i pod względem konserwatorskim, i – ogólnie – estetyczno-architektonicznym. W trakcie prac nad tym zagadnieniem dostrzec można było również zjawisko, jakże częste w ówczesnej praktyce konserwatorskiej. W 2. połowie lat 70. i w latach 80. w Cieszynie wykonano sporo materiałów i badań podstawowych, opracowując inwentaryzacje praktycznie wszystkich budynków zabytkowych miasta, wykonując szereg dokumentacji architektoniczno-badawczych, archeologicznych, a także planistycznych. W rezultacie opracowano także Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego i Rewaloryzacji Cieszyna⁶ oraz wiele dokumentacji planistycznych dla wybranych wnętrz urbanistycznych, m.in. dla głównej ul. Głębokiej i częściowo Rynku. Dla działań konserwatorskich dobrą bazę wyjściową mogła również stanowić tzw. Karta Cieszyńska, stanowiąca niejako zbiór zasad postępowania architektoniczno-projektowego na starówce cieszyńskiej, opracowana przez prof. Andrzeja Gruszeckiego i Waldemara Łysiaka w 1973 roku⁷. Wszystkie te projekty i dokumenty stanowiły jednak dopiero podstawę teoretyczną dla dalszych działań. Głównie ze względów ekonomicznych nastąpił więc pewien swoisty i dość zresztą typowy dla tego okresu przerost teorii nad praktyką. Wspomniane materiały planistyczne zawierały już pewne indywidualne wytyczne projektowe, możliwe do zastosowania w historycznym śródmieściu. Należało je jednak już wówczas aktualizować, uszczegóławiać, poprawiając ewentualne błędy, dostosowywać do praktycznych

operations of the 1st and 2nd World War, which ruined many other regions, especially in Poland and Europe. Therefore, preserved historic buildings and the heritage of the past have additionally made this region a unique, historic enclave in Poland. This resulted in a cohesion between a kind of indigenoussness of the residents and a practically preserved environment of their life. Sadly, such situations have been quite rare in our country after World War II. All this has brought about a climate, unseen virtually anywhere else and giving a sense of stability and reliability. The preserved visible part of the cultural environment has made Cieszyn an appealing city, in which one wanted to be, or at least to return to. This feature, having a very positive influence on the consciousness and subconsciousness of both the residents and visitors, has indubitably also contributed to largely preserving the historic urban space of Cieszyn after World War II.

Conservation efforts in theory and in practice

From such perception of the condition of environment and attempt to identify its roots, a fundamental question arises: how to address the negative aspects of the condition of public space, both in terms of monument protection and – in general – in the aesthetic-architectural aspect. During the works on this issue, a phenomenon very popular in contemporary monument protection practice could have been observed. In the mid-1970s and 1980s, many materials were made and basic studies performed in Cieszyn while taking inventories of practically all the old buildings in the city. This resulted in a number of architectural-research, archaeological and city-planning documentations. It also resulted in developing the Local Spatial Development and Revitalisation Plan for Cieszyn⁶, as well as a number of city-planning documentations for selected city interiors, e.g. the main Głęboka Street and parts of the Market Square. The so-called Cieszyn Card could provide a good framework for the conservation works. It is a sort of a set of guidelines for architectural and design proceedings in the Cieszyn Old Town, developed by Prof. Andrzej Gruszecki and Waldemar Łysiak in 1973⁷. All these projects and documents, however, were only theoretical basis for further efforts. Mainly due to economic reasons, there

i finansowych możliwości oraz wreszcie stopniowo realizować – m.in. wykorzystując nadarżające się do tego okazje inwestorskie.

Pierwszym i podstawowym zadaniem Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie po przerwie w funkcjonowaniu tego urzędu w latach 1989-1991 było więc opracowanie planu działań konserwatorskich, w oparciu zarówno o dostrzeżone zjawiska architektoniczno-budowlane i inne w mieście, jak i opracowany zbiór dokumentacji planistycznej. Dokument taki winien był stanowić jednocześnie strategię w dziedzinie ochrony zabytków, a także – *pro publico bono* – polityki przestrzennej ze względu na praktyczny brak tej ostatniej⁸. Należy też dodać, że w zmieniającej się rzeczywistości ekonomicznej, socjologicznej, a przede wszystkim prawnej, plan działań nie mógł stanowić stabilnego i sztywnego dokumentu, lecz musiał mieć z natury charakter elastyczny. Aby tak się stało, winien był nosić, przynajmniej na początku, raczej znamiona schematu. W latach 1991-1992 taki schemat planu działań konserwatorskich został więc przygotowany i pod wpływem pojawiających się zjawisk architektoniczno-budowlanych – był stopniowo precyzowany⁹.

Zanim jednak do tego doszło, należy choćby wspomnieć o dobrej woli i pewnej wyobraźni, które umożliwiły pełnoprawne funkcjonowanie Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie. Otóż Wojewódzki Konserwator Zabytków, wówczas w Bielsku-Białej, zawarł porozumienie z Burmistrzem Miasta Cieszyna przekazujące miejscowemu samorządowi wszelkie uprawnienia decyzyjne z wyjątkiem jedynie samych aktów wpisów do rejestru zabytków. Porozumienie to, na mocy Ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach z dnia 15 lutego 1962 roku w jej ówczesnym kształcie, zawierało praktycznie wszelkie instrumenty prawne, jakie były potrzebne do pracy w tej dziedzinie, a przy okazji również stwarzało pewne pole do działań w sferze kształtowania otoczenia, przynajmniej na obszarach i w obiektach chronionych konserwatorsko oraz w ich pobliżu¹⁰. Należy podkreślić, że również bez tego aktu dobrej woli, a przy okazji także pewnej wyobraźni obu stron porozumienia, nie byłoby wielu zdarzeń ostatniej dekady ubiegłego wieku w przestrzeni miejskiej Cieszyna, a później również w jego okolicy. Pozostawało więc dobrze zorganizować pracę i przystąpić do jej konsekwentnego wykonywania.

was a kind of excess of theory in comparison to practice, quite typical for the period. The city-planning materials mentioned above have already included some individual design guidelines, applicable in the historic centre. However, even at the time, they should have been updated, detailed, corrected, adjusted for practical and financial capacities and, last but not least, gradually implemented – e.g. by seizing the emerging investor opportunities.

The first and basic task of the Municipal Monument Protection Officer in Cieszyn after the hiatus in the functioning of the office (1989-1991) was therefore to develop a plan for conservation efforts, based on the architectural-development and other phenomena observed in the city as well as the developed collection of city-planning documentation. Such document should have constituted both the strategy in the area of monument protection as well as the – *pro publico bono* – spatial policy, due to the lack of the latter⁸. It should also be noted that in the changing economic, sociological, and most importantly legal reality, the action plan could not have constituted a stable and rigid document, but had to be flexible in its nature. In order to achieve that, it should have, at least initially, been more of an outline. Therefore, such an outline of the conservation efforts plan has been developed in 1991-1992, and was gradually detailed under the influence of emerging architectural and development phenomena⁹.

However, before this could happen, a word should be said about the good will and a kind of imagination which have allowed the Municipal Monument Protection Officer in Cieszyn to become fully functional. The Regional Monument Inspector, at the time in Bielsko-Biała, made an agreement with the Mayor of the City of Cieszyn, according to which all the decisive authority, save for the very act of entering into the register of monuments, was vested in the local government. This agreement, under the Cultural property protection and museums act of 15 February 1962 in its shape at the time, contained practically all the legal instruments necessary for working in this area, and at the same time created some space to act in the field of shaping the surroundings, at least in the areas and structures under conservation policy and in their vicinity¹⁰. It should be stressed that many events which took place in the 1990s in the urban space of

Sam plan działań konserwatorskich i przestrzennych z lat 1991-1992 był zatem schematem mającym podstawy teoretyczne w oparciu głównie o wzmiankowaną wcześniej Kartę Cieszyńską oraz praktyczne, wynikające z analizy sytuacji konserwatorskiej i otoczenia w mieście. Wspierał się oczywiście również Miejscowym Planem Zagospodarowania Przestrzennego i Rewaloryzacji Cieszyna.

W zakresie kształtowania otoczenia istotą planu działań konserwatorskich było, wówczas dość rzadko spotykane w praktyce, połączenie kilku programów, a w tym: stosowania historycznej w formie stolarki witryn handlowych, szyldów reklamowych wykonywanych tradycyjnymi metodami (form kowalskich, malarstwa, szkła witrażowego), stosowania wyłącznie naturalnych materiałów w historycznym układzie urbanistycznym miasta, (np. posadzek kamiennych, pokryć dachów z tradycyjnych materiałów), stosowania kwalifikowanego detalu urbanistycznego (latarni, ławek, koszy na śmiecie, których formę *notabene* zastosowały u siebie także Warszawa na Starówce i Gdynia), a w szczególności intensyfikacja profesjonalnie przeprowadzanych prac konserwatorskich w substancji historycznego układu urbanistycznego miasta. W aspekcie badawczym plan działań konserwatorskich zakładał przeprowadzenie badań, zwłaszcza archeologicznych, tam gdzie rokowały one możliwość odkryć oraz oczywiście obowiązkowo – badania ratownicze podczas bieżących prac na obszarze staromiejskiego układu urbanistycznego Cieszyna. Od strony finansowej realizacja planu opierała się na środkach z budżetu miasta oraz ewentualnie inwestorów prywatnych, gdyż o środki pozabudżetowe było, zwłaszcza na początku lat 90., trudno. W kolejnych latach schemat planu był na bieżąco uzupełniany, poprawiany i uszczegóławiany, i wreszcie zaczął stanowić obowiązujący w mieście, do praktycznego stosowania, zestaw dyspozycji konserwatorskich, a po części również przestrzennych.

Od samego początku zarówno analiza przeprowadzonych obserwacji, jak i sprecyzowane kierunki działań konserwatorskich i przestrzennych skłaniały do czynności o charakterze interdyscyplinarnym, łączącym w sobie przynajmniej aspekty psychologiczno-społeczne i ściśle architektoniczno-konserwatorskie. Mogłoby to działać na zasadzie efektu domina: przez dobre przykłady, które zaistniałyby w pierw fizycznie na miejscu – stanowiące dobre rozwiązania z tej

Cieszyn, and later in its surrounding area, would not have been possible without this act of good will (and some imagination) from both parties of the agreement. The only thing left to do was to organise the work and commence its consequent execution.

The plan for conservation and spatial planning efforts from 1991-1992 was therefore an outline, with its theoretical basis mainly in the aforementioned Cieszyn Card and the practical basis arising from the analysis of the conservation condition and the environment in the city. It was also supported by the Local Spatial Development and Revitalisation Plan for Cieszyn.

In the scope of shaping the environment, the essence of the plan for conservation efforts was, at the time quite unusual in practice, combination of several programmes, including: using a historical form of shopping window carpentry; signboards manufactured using traditional methods (artistic metallurgy, painting, stained glass); using only natural materials in the historic city layout (e.g. stone floors, traditional roofing materials); using qualified city detail (lamp-posts, benches, garbage bins, the form of which, as a side note, was also used in the Warsaw Old Town and in Gdynia); and especially intensification of professional conservation works in the substance of the historic city layout. In its research aspect, the plan for conservation effort included conducting research, especially archaeological research, in those places which promised a possibility of findings, and of course mandatory rescue excavations during the ongoing works in the area of Old Town city layout of Cieszyn. As for the financial aspect, implementation of the plan was reliant on funding from the city budget and possible private investors, since extra-budget funding was especially difficult to find in the early 1990s. In the following years, the outline of the plan was successively filled in, corrected, detailed, and it eventually became a set of conservation – and partly also spatial – dispositions, applicable in the city for practical use.

From the very beginning, both the analysis of the observations and specified directions of conservation and spatial efforts were an inclination towards interdisciplinary actions, combining at least psychological-sociological and strictly architectural-conservation aspects. This could have a domino effect: through good examples which would have emerged at first physically

dziedziny i działające na zasadzie pozytywnych precedensów. Takich właśnie dobrych przykładów brakowało nie tylko w Cieszynie na początku lat 90. Z istotną pomocą mogły przyjść większe, bardziej spektakularne przedsięwzięcia inwestycyjne w mieście.

Takim przedsięwzięciem stał się kapitalny remont zabytkowej Biblioteki Miejskiej w Cieszynie, mieszczącej się w dawnym niemieckim domu kultury, wzniesionym na początku XX wieku przy ul. Głębokiej nr 15 (il. 2). Remont ten był rzeczywiście gruntowny i obejmował swym zasięgiem oprócz prac we wnętrzach rewaloryzację bogato dekorowanej, ceglano-kamiennej fasady. Przy pracach na elewacji frontowej udało się namówić władze miasta do zaangażowania ekipy konserwatorów dzieł sztuki. Oprócz cząstkowych działań krakowskiego PKZ – tu w kilku mniejszych budynkach w latach 70. i 80., było to jedno z pierwszych działań remontowo-budowlanych z udziałem ekip konserwatorskich w Cieszynie. Z tego względu oraz z powodu efektu końcowego, jaki przyniosło, warto przyjrzeć mu się nieco dokładniej.

Żmudne prace remontowe, polegające na wielu profesjonalnych zabiegach z zakresu konserwacji kamienia, cegły, drewna i metalu, przyniosły wysoce zadawalające (także mieszkańców i władze Cieszyna) efekty. Najpierw poddano zabiegom fasadę,

on site – constituting good solutions in this field and acting as positive precedents. Such good examples were lacking in the early 1990s, not only in Cieszyn. Some bigger, more spectacular investment projects could have helped.

One of them was the general renovation of the old City Library in Cieszyn, located in an old German cultural centre, erected in the beginning of the 20th century at 15 Głęboka Street (fig. 2). This renovation was indeed thorough and included not only works in the interiors, but also revitalisation of the richly decorated, brick-stone façade. The city authorities agreed to engage a team of art conservators in the works on façade. Except for several fragmentary efforts of the Monument Conservator from Krakow on smaller buildings in the 1970s and 1980s, this was the first renovations-development effort in Cieszyn involving conservator teams. For this reason, and because of the final effect it has yielded, it is worth to take a closer look at this project.

Laborious repair works consisting in many professional operations including stone, brick, wood and metal conservation have yielded highly satisfying results (also for the people and authorities of Cieszyn). First, the façade was subject to operations carefully planned in the conservation programmes. The clinker brick veneer was thoroughly cleaned, losses in masonry were filled in with mastic and insets, the roofing of the façade's oriel, covered with copper scale, was partially reconstructed². Moreover, there used to be two wooden windows in the ground floor; one of them was replaced with an aluminium construction in the 1960s or 1970s. The other partially preserved window underwent conservation works, and the missing elements were replaced based on photographs taken in the period of the building's construction. Then, the

2. Niemiecki Dom Kultury w Cieszynie – kolorowana fotografia z epoki. Zbiory Biblioteki Miejskiej w Cieszynie
2. German Cultural Centre in Cieszyn – coloured photograph from the period. Collection of the City Library in Cieszyn

3. Fasada budynku Biblioteki Miejskiej w Cieszynie – stan obecny po remoncie w latach 90.

3. Front façade of the building of the City Library in Cieszyn – current condition after the revitalisation in the 1990s

4. Odrestaurowane wnętrze hallu Biblioteki Miejskiej w Cieszynie

4. Restored interior of the Cieszyn City Library hall

3

precyzyjnie zaplanowanym w programach konserwatorskich. Dokonano starannego umycia licującej ją cegły klinkierowej, kitami i wstawkami plombowymi uzupełniono ubytki kamieniarki, częściowo zrekonstruowano zadaszenie wykuszu fasady, pokryte miedzianą łuską¹¹. Dodatkowo w przyziemiu znajdowały się niegdyś dwie drewniane witryny, z których jedną, w latach 60. lub 70., wymieniono na konstrukcję ze ślusarki aluminiowej. Drugą, częściowo zachowaną witrynę, poddano zabiegom konserwatorskim, zaś brakujące części uzupełniono bazując na zdjęciach z czasów powstania budynku. Następnie na jej podstawie zrekonstruowano pierwszą witrynę. Konsekwentnie poddano zabiegom konserwatorskim pierwotną stolarkę drzwi wejściowych wraz z kowalką; ponad drzwiami wykonano indywidualnie zaprojektowaną lampę frontową i umieszczono napis – *signum* biblioteki – przestrzenną, mosiężną czcionką (il. 3). Wewnątrz, na parterze, na stopie hallu klatki schodowej, podczas prac konserwatorzy natrafili na pozostałości bogatej polichromii ornamentalnej z czasów powstania budynku. Poddano ją konserwacji i całkowicie zrekonstruowano. Następnie pod środkową rozetą stropu podwieszono specjalnie zaprojektowaną do zrewaloryzowanego i teraz unikatowego w Cieszynie wnętrza, lampę (il. 4).

4

first window was reconstructed on this basis. Successively, the original carpentry of the entrance door along with the metal work underwent conservation works; over the door, an individually designed front lamp was placed, together with a sign – *signum* of the library – with dimensional, bronze letters (fig. 3). Inside, on the ground floor, on the ceiling of the stairwell hall, the conservators found remains of a rich ornamental wall painting from the time of the building's construction. It has been preserved and completely recreated. Then, a lamp specially designed for the revitalised interior (now unique in Cieszyn) has been suspended under the central rosette of the ceiling (fig. 4).

This renovation has been a significant conservation success and many more of its elements could be listed. It should suffice to say that upon its completion, the library building has long been the centre of attention of the people of Cieszyn, who are indigenously attached to their city. Therefore, the renovated Cieszyn City Library building has become in the early 1990s the first good example, influencing land development and aesthetic behaviours and the connected psychosociological aspect of the city.

Another important issue was the problem of spatial investments in the city in the form of new development – the so-called fillings. Only the highest-quality

Można by wymienić jeszcze wiele innych elementów tego remontu, który z konserwatorskiego punktu widzenia był istotnym sukcesem. Dość powiedzieć, że po jego zakończeniu budynek biblioteki długo znajdował się w centrum uwagi mieszkańców Cieszyna, autochtonicznie przecież związanych ze swoim miastem. Odremontowana siedziba Biblioteki Miejskiej w Cieszynie stała się więc na początku lat 90. ubiegłego wieku właśnie pierwszym dobrym przykładem oddziałującym na zachowania budowlane, estetyczne i związaną z tym sferę psychosocjologiczną miasta.

Bardzo ważnym zagadnieniem stał się również problem inwestycji przestrzennych w mieście w postaci zabudowy nowej – tak zwanych plomb. Pomocne w tym mogły okazać się jedynie najlepsze jakościowo projekty architektoniczne i staranna ich realizacja. Kierując się takim sposobem rozumowania, udało się zaangażować w Cieszynie kilku wybitnych polskich architektów. Jednym z nich był Stanisław Niemczyk, znany wówczas autorowi z oryginalnego projektu i realizacji budowli kościoła pw. Ducha Świętego w Nowych Tychach (z polichromią wewnętrzną autorstwa Jerzego Nowosielskiego) oraz ze szczególnej formy osiedla mieszkalnego w Mikołowie koło Katowic – jednego z pierwszych po dłuższym okresie po II wojnie światowej zespołów zabudowy w Polsce czerpiącej z lokalnych tradycji budowlanych i przestrzennych. W Cieszynie Stanisław Niemczyk zaprojektował nową kamienicę przy ul. Bóźnicznej 5, wpasowując ją w kwartał zabudowy staromiejskiej, nawiązując m.in. formą wykuszy do artykulacji pionowej cieszyńskich kamienic z początku XX wieku¹². Starannie wyskalowana wysokość, pozostałe proporcje budynku oraz

architectural designs and their careful implementation could help in this case. Following this reasoning, several distinguished architects have been employed in Cieszyn. One of them was Stanisław Niemczyk, known at the time as the author of the original design and realisation of the Holy Spirit church in Nowe Tychy (with interior wall painting by Jerzy Nowosielski) and the unique form of a residential complex in Mikołów near Katowice – one of the first development complexes after a long post-war period to derive from local building and spatial planning traditions. In Cieszyn, Stanisław Niemczyk has designed a new tenement at 5 Bóźnicza Street, fitting it into a block of old town buildings; such elements as the form of oriels were a reference to the vertical articulation of the Cieszyn tenements from the early 20th century¹². Carefully scaled height, other proportions of the building and the materials used, including clinker brick, high-quality metallurgic elements and carpentry balanced in form and scale have allowed the new building to fit in the landscape of old town Cieszyn buildings with relative harmony (fig. 5).

Thanks to this investment, the influence of spatial administration on new emerging means of shaping the order of the environment has become increasingly apparent. The disorderly city interiors, disturbed in various ways or for other reasons, have been regaining or gaining their former harmony of composition. The set and mutual influence of the forms was being put in order. These efforts largely consisted in searching for original or previous elements of the urban and architectural composition. In some cases, and where it was possible without the risk of significant loss of cultural values (as in the case of the tenement in Bóźnicza Street), the goal was to reconcile the tradition with

5. Nowa kamienica narożna projektu Stanisława Niemczyka u zbiegu ul. Bóźnicznej i Menniczej

5. New corner tenement house designed by Stanisław Niemczyk at the intersection of Bóźnicza and Mennicza streets

6. Nowy segment zabudowań Książnicy Cieszyńskiej (w głębi) przy dawnej Mennicy (kamienicy Bludowskich) według projektu A. K. Barysza

6. New segment of the Cieszyn Library buildings (in the background) next to the old Mint (Bludowski family tenement) according to the design by A. K. Barysz

7. Książnica Cieszyńska od strony dawnych obwarowań miejskich – ul. Stroma

7. Cieszyn Library as viewed from the side of the old city walls – Stroma Street

zastosowane materiały, w tym cegła klinkierowa, dobrej próby elementy kowalskie oraz wyważona w formie i skali stolarka, pozwoliły nowej bryle w miarę harmonijnie wpisać się w krajobraz zabudowy staromiejskiej Cieszyna (il. 5).

Dzięki tej inwestycji wpływ administracji przestrzeni na pojawienie się nowych sposobów kształtowania ładu otoczenia stawał się coraz bardziej widoczny. Zakłócone w rozmaity sposób lub z innych przyczyn nieuporządkowane wnętrza urbanistyczne odzyskiwały lub uzyskiwały dawną harmonię kompozycyjną. Następowało uporządkowanie w zakresie zestawu i wzajemnego oddziaływania form. W dużym stopniu działania te polegały na poszukiwaniu pierwotnych lub wcześniejszych elementów kompozycji urbanistycznej i architektonicznej, w pewnych zdarzeniach i tam, gdzie było to możliwe bez narażania na istotną utratę wartości kulturowych (tak jak w przypadku nowej kamienicy przy ul. Bóźniczej), starano się na nowo o pogodzenie tradycji z ładem przestrzennym, częstokroć jednak na zasadzie rekompozycji. Bardzo ważnym przykładem takich działań jest również rekonstrukcja, usytuowanej w okolicy dawnych, średniowiecznych obwarowań miejskich, kamienicy Bludowskich (wcześniej jeszcze Mennicy

spatial order, however often through re-composition. A very important example of such efforts is another reconstruction – of the Bludowski family tenement (previously the Cieszyn Mint), situated near the old, medieval city walls. The reconstruction was connected with re-building and expanding for the needs of the Cieszyn Library [not to be confused with Cieszyn City Library]¹³ at 46 Mennicza Street, according to the design by Andrzej Krzysztof Barysz from 1995¹⁴ (fig. 6 and 7).

A small, but quite significant for the old town space, city-planning issue was finding appropriate form of details for the city space – lamp-posts, benches, garbage bins and a locally traditional form of a barrier post (so-called street bollards). Finding a balustrade in the back of a tenement in the old-town Mennicza Street helped in doing so. A ca. 100-year-old balustrade consisted of a thin railing and quite massive posts adapted for the street conditions. One of them was borrowed for technological operations. Based on its shape, a model and a mould for casting the needed number of pieces have been manufactured in the Cieszyn CELMA works¹⁵. In the mid-1990s, most of the standard street balustrades were replaced in the old town space by posts fitting in the old town landscape (fig. 8). According to the city detail programme for Cieszyn, they were painted dark-green.

Cieszyńskiej), połączona z przebudową i rozbudową dla potrzeb siedziby Książnicy Cieszyńskiej³ przy ul. Menniczej 46, według projektu Andrzeja Krzysztofa Barysza z 1995 roku⁴ (il. 6 i 7).

Drobnym, ale dosyć ważnym dla przestrzeni staromiejskiej zagadnieniem urbanistycznym, był problem znalezienia właściwych form detali dla przestrzeni miejskiej – latarni, ławek, koszy, a także tradycyjnej lokalnie formy słupka zaporowego (tzw. pachotka ulicznego). Pomogło w tym odnalezienie balustrady na tyłach kamienicy przy staromiejskiej ul. Menniczej. Około 100-letnia balustrada składała się ze szczupłej poręczy oraz dość masywnych słupków dostosowanych do potrzeb ulicznych. Jeden z nich wypożyczono więc dla zabiegów technologicznych. W cieszyńskich zakładach CELMA wykonano na podstawie jego kształtu model i formę, z której odlewano odtąd potrzebną liczbę egzemplarzy⁵. Około połowy lat 90. wpasowane w krajobraz staromiejski słupki, dla których zgodnie z programowym założeniem dla detali urbanistycznych w Cieszynie przyjęto barwę ciemnozieloną, zastąpiły większość standardowych i praktycznie drogowych w charakterze balustrad ulicznych w przestrzeni staromiejskiej (il. 8).

Ważną kwestią była zmiana, a właściwie najpierw – przełamanie dotychczasowej tendencji do stosowania w posadzkach urbanistycznych wyłącznie cementowych elementów brukarskich. Przykład zastosowania w pewnym stopniu zgodnych z miejscową tradycją naturalnych elementów kamiennych stworzyła potrzeba ułożenia na nowo po latach niebytu nawierzchni staromiejskiej ulicy Szerokiej (w kwartale pomiędzy Rynkiem a ul. Księdza L.J. Szersznika). Zastosowano tradycyjnie spotykaną w mieście kostkę granitową dla powierzchni większych oraz porfirową – do pasów

An important issue was to change, or initially break away from, the previous trend of using exclusively cement elements in the city pavements. An example of using natural stone elements, to some extent consistent with the local tradition, was created by the need to pave anew the old town Szeroka Street (in the quarter between the Market Square and Księdza L.J. Szersznika Street). The used materials included: granite cobbles, traditionally used throughout the city for larger surfaces, and porphyry – for border lines. Additionally, a mid-street gutter of Olza river stone was made; according to the oldest currently-known paving tradition, this material was the distinctive veneer of the old streets and squares of all the cities and towns of the Cieszyn Silesia (Bielsko, Cieszyn⁶, Skoczów, Strumięń and Jabłonków in the so-called Zaolzie in Czech Republic), and in Żywiec. For practical reasons, only the narrow strips of the pavement became a point of compromise, separated from the street with same-level granite curbs; the pavements were made of small, dyed cement elements (fig. 9).

Based on garden designs, green areas were reconstructed and cleaned up. A right example of this from the 1990s could be Park Pokoju next to the Cieszyn Silesia Museum at the corner of Limanowskiego and Regera streets, green area in front of the A. Mickiewicz Theatre at Teatralny square and a planned strip of greenery at the Old and New Jewish Cemetery in Hażłaska Street.

8. Zaporowe słupki uliczne wykonane w zakładach CELMA według odnalezionego tradycyjnego wzorca lokalnego z Cieszyna

8. Blocking street posts manufactured in the CELMA works, according to the discovered traditional local model from Cieszyn

9. Nowa posadzka ulicy Szerokiej w Cieszynie z zastosowaniem materiałów tradycyjnych

9. Szeroka Street in Cieszyn, newly paved with traditional materials

10. Jedna z kilkadziesiąt nowych witryn drewnianych w Cieszynie wykonanych w latach 90. na podstawie archiwalnej dokumentacji fotograficznej, ul. Głęboka (proj. R. Makarewicz)

10. One of several dozen new wooden shopping windows in Cieszyn, made in the 1990s based on archive photo documentation, Głęboka Street (design by R. Makarewicz)

11. Przykład jednego z wielu szyldów artystycznych w typie reklamy poprzecznej – lodziarnia przy ul. Głębokiej w Cieszynie (proj. R. Makarewicz, lata 90. XX w.)

11. Example of one of many artistic signboards (transverse advertisement type) – ice cream shop in Głęboka Street in Cieszyn (design by R. Makarewicz, 1990s)

rozgraniczających, wykonując dodatkowo śróduliczną rynnę z olziańskiego kamienia rzecznego, stanowiącego charakterystyczne – według najdawniejszej obecnie znanej tradycji brukarskiej – lico nawierzchni dawnych ulic i placów we wszystkich historycznych miastach Śląska Cieszyńskiego (Bielsko, Cieszyn¹⁶, Skoczów, Strumiień oraz Jabłonków na tak zwanym Zaolziu w Republice Czeskiej), a także w Żywcu. Z przyczyn praktycznych kompromisem stały się jedynie wąskie pasy chodnika, oddzielone od nawierzchni jezdni zrównanymi z nią w poziomie krawężnikami granitowymi – wykonane z drobnych, barwionych w masie elementów cementowych (il. 9).

Na podstawie projektów ogrodniczych przywracano i porządkowano obszary zielone. Właściwym tego przykładem z lat 90. może być Park Pokoju przy Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie przy ul. Limanowskiego i Regera, obszar zieleni przed Teatrem im. A. Mickiewicza na placu Teatralnym oraz planowa przecinka zieleni na Starym i Nowym Cmentarzu Żydowskim przy ul. Hażlaskiej.

W efekcie realizacji poszczególnych, wspomnianych na wstępie rozdziału programów, zawierających się w planie działań konserwatorskich, w zakresie kształtowania otoczenia pojawiły się również w Cieszynie, opracowane na podstawie dokumentacji ikonograficznej miasta, formy drewnianych witryn handlowych (il. 10). Standardowa w formie reklama uzyskiwała z czasem rangę artystyczną. Reklamę, zwłaszcza poprzeczną, tworzyła bowiem odtąd kowalka artystyczna opatrzona szyldami z historycznym liternictwem w stonowanej kolorystyce (il. 11). Dla miasta dokonano także wyboru rodzaju latarni o formie adekwatnej do lokalnych tradycji. W efekcie przyjętego rodzaju materiału dla prac brukarskich, po przerwie związanej z II wojną światową, powrócono też w mieście do stosowania kamienia naturalnego, zarówno w przypadku remontów, jak i podczas tworzenia nowych posadzek urbanistycznych. Stosowanie zgodnych z kontekstem, historycznych, a przy tym solidnie wykonanych detali – architektonicznych i urbanistycznych – miało widoczny wpływ na korektę i uwypuklenie historycznej optyki miasta.

Drugim istotnym obszarem działań konserwatorskich były prace, które przyczyniły się do odkryć historycznych obiektów architektonicznych związanych

As a result of implementation of each of the programmes mentioned at the beginning, all of which are included in the conservation efforts plan, in terms of shaping the environment, wooden shopping windows developed on the basis of iconographic documentation of the city have appeared in Cieszyn (fig. 10). A standard-form advertisement, in time has grown to the rank of art. Advertisements, especially transverse, were since then made using artistic metallurgy with signboards, covered with historical lettering in toned colours (fig. 11). A type of lamp-posts, appropriate in form for the local tradition, has also been selected for the city. As a result of the type of material assumed for paving the streets, after the hiatus caused by World War II, natural stone was once again being used in the city, both for repairs and in constructing new pavements. Using historical details – architectural and urban – that were consistent with the context and properly made,

12

z przeszłością Cieszyna i całego regionu. Najważniejszym zdarzeniem w tej dziedzinie w latach 90. ubiegłego już wieku było odkrycie średniowiecznej wieży obronnej na wzgórzu zamkowym w Cieszynie. Miejsce to od 150 lat funkcjonowało jako forma parku romantycznego, w którym z dawnego zespołu zamkowego zachowała się romańska kaplica grodowa pw. św. Mikołaja (z przełomu XI i XII w.) w formie rotundy, wieża obronna na planie kwadratu, zwana „Wieżą Piastowską” z czasów przebudowy zamku pod koniec XIV wieku oraz fragmenty średniowiecznych obwarowań wokół całego wzgórza zamkowego z zachowanymi relikwiami co najmniej trzech baszt w narożach południowo-wschodnim i północno-zachodnim oraz od strony wschodniej. Całości zabudowy wzgórza zamkowego w Cieszynie dopełniają dziś zabudowania zamku dolnego, fundowanego na wschodnich, dawnych obwarowaniach, które to zabudowania stanowią formę wydłużonego, kilkusegmentowego zespołu zwanego „Pałacem Myśliwskim”, wzniesionego dla habsburskiej administracji książęcej w połowie XIX wieku, według projektu wiedeńskiego architekta Josepha Kornhäusela, czynnego w tym czasie na Śląsku Cieszyńskim. Na najwyższym szczycie pozostałości średniowiecznych piastowskich obwarowań zespołu zamkowego pokrytych nadto usypiskiem, w jego narożu północno-zachodnim, w 1914 roku – dopełniając założenia parkowego – wzniesiono dodatkowo tak zwane „ruiny romantyczne” jako echo i symbol dawnej zabudowy zamkowej. W 1992 roku, działająca przez dziesięciolecia erozja dopełniła zniszczenia zgromadzonego tam usypiska, które groziło zawaleniem

had a visible impact on the correction and highlighting of the historical appearance of the city.

Another important area of conservation efforts were the works which contributed to the discoveries of architectural objects connected with the history of Cieszyn and the entire region. The most important event in this field in the 1990s was the discovery of a medieval defensive tower on the castle hill in Cieszyn. This place had been functioning as a form of a romantic park for 150 years. Within it were the following remains of the old castle complex: a Romanesque castle chapel of St. Nicholas (from the turn of the 11th and 12th c.) in the form of rotunda, a defensive tower on a square floor plan, called the “Piast Tower”, from the period of re-building the castle at the end of the 14th century, as well as fragments of medieval fortifications around the entire castle hill, with preserved remains of at least three fortified towers in the south-eastern and north-western corner and on the eastern side. Today, the entire complex of the castle hill in Cieszyn is complete with the buildings of the lower castle, founded on the old, eastern fortifications. These buildings make up an oblong, segmented complex known as the “Hunting Palace”, erected for the Habsburg ducal administration in the mid-19th century, according to the design by a Vienna architect Joseph Kornhäusel, who was active at the time in the Cieszyn Silesia. At the highest point of the remains of medieval Piast dynasty fortifications of the castle complex, additionally covered by a mound, in its north-western corner, to complete the park complex, a so-called “romantic ruins” were erected in 1914, as an echo and symbol of the old castle complex. In 1992, after decades of erosion, the mound which had accumulated there was badly damaged and could have collapsed together with the

12. Relikty cylindrycznej wieży obronnej zamku górnego na Wzgórzu Zamkowym po dokonaniu odkrywek usypisk. Archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie

12. Relics of cylinder-shaped defensive tower of the upper castle on the Castle Hill after excavating the taluses. Archive of the Municipal Monument Protection Officer in Cieszyn

13. Proporcje grubości muru i średnicy wnętrza cylindrycznej wieży obronnej na poziomie obecnej korony

13. Proportions of the thickness of the wall and diameter of the inside of the cylinder-shaped defensive tower at the current top level

14. Widok wnętrza cylindrycznej wieży obronnej

14. View of the inside of the cylinder-shaped defensive tower

wraz ze znajdującymi się na jego szczycie „ruinami romantycznymi”, wpisanymi *notabene* odrębnie do rejestru zabytków. Konieczne stały się zatem prace zabezpieczające, wiążące się m.in. z rozbiórką budowli z 1914 roku. W ich właśnie toku ustalono, że podstawę „ruin romantycznych” stanowi, położony pod płytkim nasypem, potężny kamienny obiekt fortyfikacyjny na planie koła o średnicy ok. 12 metrów. Ranga odkrycia spowodowała, że powołana została specjalna komisja konserwatorska¹⁷. W zaistniałej sytuacji, oprócz stale prowadzonych prac zabezpieczających, przystąpiono do planowych oraz intensywnych badań archeologicznych, w ramach których założono pięć wykopów, mających na celu przebadanie zewnętrznych i wewnętrznych ścian odkrytej fortyfikacji oraz usypisk przy dojściu do poziomu stopy fundamentowej¹⁸. W ciągu kilku sezonów tych badań okazało się, że została odkryta cylindryczna w kształcie, wzniesiona z dość regularnych w formie ciosów z kamienia wapiennego, wieża obronna zamku górnego na Wzgórzu Zamkowym w Cieszynie (il. 12). Analizy ikonograficzne sugerowały również, że jest to najstarsza murywana wieża zamku średniowiecznego w Cieszynie. Wysokość zachowanej do dziś jej części wynosi ok. 13 m, zaś grubość murów – 4,54 m¹⁹. Biorąc pod uwagę podobne zachowane w Polsce tego rodzaju budowle, istniejąca część wieży może stanowić zaledwie około połowy pierwotnej jej wysokości²⁰ (il. 13). Ponieważ była to budowla obronna, niewielka jest też średnica wewnętrzna wieży wynosząca 3,54 m²¹ (il. 14). W nawarstwieniach nowożytnych oraz średniowiecznych usypisk odkryto natomiast ceramikę powstałą w adekwatnych okresach²², kilka sztuk narzędzi oraz skarb w postaci kilkudziesięciu monet średniowiecznych²³. W toku badań porównawczych okazało się, że obiekt można datować na 2. poł. XIII wieku²⁴, co potwierdza się także historią miejsca – około 1290 roku erygowane zostało Księstwo Cieszyńskie²⁵ i jest nader prawdopodobne, że konieczna stała się wówczas rozbudowa przynajmniej urządzeń obronnych zamku dotychczasowej kasztelanii cieszyńskiej²⁶.

Można pozwolić sobie na stwierdzenie, że odkrycie średniowiecznej wieży zamku w Cieszynie przyczyniło się na miejscu nie tylko do wzrostu zainteresowania historią, ale także całokształtem sztuki konserwatorskiej, skutecznie stwarzając również sprzyjające warunki dla innych badań i działań w tym

“romantic ruins” on top of it. The ruins, by the way, had been entered in the register of monuments. Therefore, securing works became necessary, which involved e.g. de-constructing the building from 1914. During those works, it was established that the base of the “romantic ruins” was a massive, stone fortification structure on a circle floor plan, ca. 12 metres in diameter, covered by a layer of ground. The class of the discovery resulted in a special conservation commission being appointed¹⁷. In the ensuing situation, aside from continued securing works, planned and intensive archaeological research was commenced. This included establishing five excavations, aimed at examining the interior and exterior walls of the uncovered fortification and the taluses at the point of access to the foundation level¹⁸. Within several seasons of this research it has turned out that the discovered structure is a cylinder-shaped, defensive tower of the upper castle on the Castle Hill in Cieszyn (fig. 12). It was made of quite regular in shape, limestone ashlar. Iconographic analyses have also suggested that this is the oldest masoned tower in the medieval castle in Cieszyn. The part preserved to present day is ca. 13 m high, and its walls are 4.54 m thick¹⁹. Considering similar preserved structures in

zakresie (il. 15). Natomiast podczas prac bieżących, w ramach archeologicznych badań ratowniczych na obszarze staromiejskiego układu urbanistycznego Cieszyna dokonano wielu drobnych odkryć, które stworzyły przesłanki do lepszego rozpoznania historii rozwoju miasta²⁷.

Podsumowując można stwierdzić, że dzięki podjętym działaniom konserwatorskim w teorii i praktyce miasto stało się w latach 90. przykładem naśladowanym na Górnym Śląsku, szczególnie w pobliskim Bielsku-Białej, a także na tzw. Zaolziu w Republice Czeskiej. Wymienione tu działania łącznie sprawiły, że Cieszyn z początku i końca lat 90. to miasta o różnym obliczu. Opisanie prace, prowadzone z właściwym respektem dla nauki i przeszłości, przyczyniły się zaś zwłaszcza do odzyskania przez miasto w dużym stopniu charakterystycznego i autentycznego wyrazu historycznego. Dzisiaj podobna praktyka oraz jej efekty upowszechniły się już w Polsce, ale trzeba pamiętać, że opisanie tu działania miały miejsce w latach 90. ubiegłego wieku, a szczególnie w pierwszej ich połowie.

Wpływ działań administracyjno-konserwatorskich na przestrzeń publiczną; kontekst przesłanek prawnych

Kiedy zaczęły pojawiać się w Cieszynie pierwsze udane realizacje konserwatorsko-budowlane w latach 90., nastąpiły również istotne zmiany w nastawieniu mieszkańców do sensu tych przedsięwzięć. Fizycznie już zaistniałe fakty przestrzenno-budowlane spowodowały, że została jakby przełamana bariera psychologiczna, którą stanowiła pierwotna nieufność do „eksperymentów” i „nowinek”, jak czasem zwano te zdarzenia,

Poland, the existing fragment of the tower may only be around half of its original height²⁰ (fig. 13). Since it was a defensive structure, the interior diameter is very small – only 3,54 m²¹ (fig. 14). Build-ups of modern-era and medieval taluses were hiding ceramics created in the appropriate periods²², several tools and a treasure of several dozen medieval coins²³. Comparative research has shown that the structure may be dated for the 2nd half of the 13th century²⁴, which is consistent with the history of the location – around 1290 the Duchy of Cieszyn has been founded²⁵, and it is highly likely that at that time a need arose to expand at least the defensive facilities of the castle in the former Cieszyn castellany²⁶.

It could be said that the discovery of medieval castle tower in Cieszyn has contributed not only to increasing interest in history, but also in conservation art in general. This has also successfully created conditions conducive for other research and efforts in this area (fig. 15). During the ongoing works under the archaeological rescue excavations in the Cieszyn old town urban complex, a series of small discoveries has been made. These have provided evidence for better understanding of the city's development history²⁷.

To sum up, it might be stated that thanks to the theoretical and practical conservation efforts made in the 1990s, the city has become an example, followed throughout the Upper Silesia, especially in the nearby Bielsko-Biała, as well as in so-called Zaolzie in the Czech Republic. As a result of the presented efforts, Cieszyn has completely changed its image throughout the 1990s. The described works, conducted with appropriate respect for the science and the past, have particularly contributed to the city largely regaining its distinctive and authentic historical appearance. Presently, such practice and its effects are common throughout Poland, however it should be remembered that the efforts described here have taken place in the 1990s, particularly in their first half.

Impact of the administrative-conservation efforts on the public space; legal basis context

When the first successful conservation-construction projects started appearing in Cieszyn in the 1990s, the city residents' attitudes towards such undertakings

oparte na nowej praktyce konserwatorskiej. Inną przyczyną istnienia tej bariery był też brak wiary w możliwość, a nieraz w sens przeprowadzenia proponowanych czynności remontowych, budowlanych, a nawet projektowych wobec obiektów historycznych. Ten właśnie brak stopniowo likwidowały coraz sprawniej przeprowadzane remonty zabytków nieruchomych, a przede wszystkim ich widoczne, końcowe efekty. Oczywiście przyczyniały się do tego również wspomniane odkrycia z zakresu historii miasta i regionu oraz prowadzona równoległe na bieżąco akcja i kampania edukacyjno-informacyjna w lokalnych mediach²⁸.

Same działania w zakresie zarządzania przestrzenią w Cieszynie zmieniły oblicze miasta pod względem materialnym i architektonicznym w kierunku odzyskiwania szczególnie charakterystycznego dla Cieszyna oblicza historycznego. Do tych zmian przyczyniły się zarówno wprowadzane nowe technologie budowlane, jak i raczej nie stosowana tu wcześniej metodologia konserwatorska – zwłaszcza w aspekcie działań administracyjnych. Całokształt działań w dziedzinie administracji przestrzeni w Cieszynie umieścił nadrzędną tutaj kwestię ochrony dóbr kultury w samym centrum, przez co nastąpiła istotna intensyfikacja zdarzeń na polu konserwacji i ochrony zabytków.

Wpływ administracji przestrzeni w Cieszynie na kształt i treść działań budowlanych stawał się także z roku na rok coraz widoczniejszy. Świadczyła o tym choćby nowa zabudowa na obrzeżach miasta. Skutkiem stosowania w śródmieściu, w sposób kulturowo zgodny z tradycją, nowych i lepszych farb elewacyjnych, przybyło też koloru w krajobrazie całego miasta. Oczywiście wiele w tym wszystkim było prostej reakcji na szarzyznę lat poprzednich, lecz skala zjawiska pozwala sądzić, że wpływ nowych działań konserwatorsko-architektonicznych w historycznej przestrzeni śródmieścia był i chyba nadal jest niezaprzeczalny.

Niestety, ten dosyć pomyślny, jak się wydaje, ciąg zdarzeń nagle przerwano, nowelizując w 1996 roku Ustawę o ochronie dóbr kultury²⁹. Odebrano

started to change as well. Physical evidence of success of these spatial-development projects has overcome a kind of a psychological barrier, stemming from the original scepticism towards “experiments” and “novelties”, as these events based on new conservation practice were sometimes called. Another reason for the existence of this barrier was lack of faith in the possibility to carry out the proposed repairs, construction or even design efforts in historic objects. This lack of faith was gradually eroded by renovations of immovable monuments, conducted with increasing success and, more importantly, with visible outcome. Of course, the mentioned discoveries regarding the history of the city and the region have also helped, as did the educational-informational campaign in local media²⁸.

Efforts in the field of space management in Cieszyn have changed the city’s material and architectural image. Cieszyn began to recover its distinctive historical appearance. These changes were facilitated both by the new construction technologies introduced, and the conservation methodology, previously not employed here – especially in the area of administrative efforts. The precedent issue of protecting cultural property were central in the overall space administration efforts in Cieszyn. This has resulted in significant intensification of conservation and monument protection events.

The influence of space administration in Cieszyn on the shape and content of the construction efforts was also becoming more visible every year. This was evidenced e.g. by the new buildings on the outskirts of the city. Using new and better façade paints in the city centre, in cultural accordance with the tradition, has brought about more colour in the landscape of the entire city. Of course, much of it was a simple reaction to the greyness of the preceding years. However, the scale of the phenomenon would suggest that the influence of the new conservation-architectural efforts in the historic space of the city centre was, and might still be, undeniable.

Unfortunately, this seemingly successful series of events was suddenly stopped by the 1996 amendment of the Protection of cultural property act²⁹. It stripped the local governments of their decisive prerogatives in the scope of monument protection. The new act did not provide for agreements under which the regional

15. Cylindryczna wieża obronna zamku górnego na Wzgórzu Zamkowym w Cieszynie – stan po zakończeniu aktualnego etapu badań i częściowej rekonstrukcji

15. Cylinder-shaped defensive tower of the upper castle on the Castle Hill – condition after the completion of the current stage of research and partial reconstruction

wówczas samorządom prerogatywy decyzyjne w zakresie ochrony zabytków, usuwając z ustawy instytucję porozumień dla przekazania im takich uprawnień przez wojewódzkich konserwatorów zabytków. Dwa lata później ustawę znolizowano ponownie, przywracając w niej wspomnianą instytucję porozumień pomiędzy samorządami i wojewódzkimi służbami konserwatorskimi³⁰. Ponieważ jednak zapis o tych porozumieniach ma charakter fakultatywny – uprawnienia decyzyjne rzadko kiedy wróciły do samorządów. Zrozumiała była w tym pewna troska służb i środowisk konserwatorskich o umiejętności merytoryczne kadr w samorządach. Trzeba jednak wziąć pod uwagę fakt, że wojewódzcy konserwatorzy zabytków zachowali, jako organ pierwszej instancji, ustawowy i zdecydowany wpływ na obsadę stanowisk w terenowych służbach konserwatorskich. Również sprawa środków finansowych nie jest tu pierwszorzędna, gdyż przynajmniej niektóre samorządy (w tym powiatu cieszyńskiego) wyraziły gotowość do poniesienia stosownych nakładów. Tymczasem aktualna Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku (Dz.U. z 2014, poz. 1446) zachowuje fakultatywny charakter zapisu o porozumieniach powierzających prerogatywy decyzyjne samorządom przez wojewódzkich konserwatorów zabytków.

W Cieszynie działania te doprowadziły w 1996 roku do zamiany urzędu Miejskiego Konserwatora Zabytków na stanowisko inspektora ds. ochrony zabytków bez stosownych uprawnień, skutkiem czego trzy lata później także i ono zostało zlikwidowane. Następnie w 2006 roku wykreślono z rejestru zabytków układ urbanistyczny Cieszyna, motywując decyzję³¹ brakiem możliwości jednoznacznej identyfikacji granic strefy podlegającej ochronie, mimo że wpis do rejestru zabytków funkcjonował tu z korzyścią dla ochrony dóbr kultury od ponad 20 lat. Stworzyło to dodatkowo także niebezpieczny precedens administracyjny w skali całej Polski.

Wobec faktu, że mamy tu do czynienia z dość niestety powszechnym dziś zjawiskiem prymatu procedur nad zadaniami, których dotyczą, powstają dość zasadnicze pytania o to, jak oraz kto z ramienia publicznego powinien współkształtować przestrzeń wspólną i krajobraz kulturowy w naszym kraju. Wciąż fakultatywny charakter zapisów na ten temat w aktualnej wersji Ustawy o ochronie zabytków i opiece

monument inspectors could vest such competences in the local governments. Two years later, the act was amended yet again, re-instating these agreements between local governments and regional monument protection services³⁰. However, because the provision regarding these agreements is optional, the decisive competences have rarely returned to the local governments. This was, to some extent, understandably dictated by the concern of monument protection services and milieus regarding the essential skills of the local government staff. However, it should be considered that the regional monument inspectors have retained, as the authority of first instance, their statutory and definite influence over nominating for positions in the monument protection field services. The matter of financial resources is not crucial here, either; at least some of the local governments (including the Cieszyn province) have declared readiness to cover the relevant expenses. Meanwhile, the current Act on the protection of monuments and the guardianship of monuments of 23 July 2003 (Journal of Laws of 2014 item 1446) retains the optionality of the provision regarding the agreements, upon which the regional monument inspectors vest the decisive prerogatives in local governments.

In Cieszyn, these actions have resulted in the office of the Municipal Monument Protection Officer being changed into the position of monument protection inspector in 1996. The monument protection inspector did not have appropriate competences, and this position was liquidated three years later. Then, in 2006 the city complex of Cieszyn was removed from the register of monuments. The decision was motivated³¹ with the inability to unambiguously identify the borders of the protected zone, despite the fact that the entry into the register of monuments had been functioning there for over 20 years, with benefit for the cultural property. This also constituted a dangerous administrative precedent in the scale of entire country.

This is an example of precedence of procedures over the tasks to which they pertain, which unfortunately is a common phenomenon nowadays. This in turn raises questions about which public authority should co-create the common space and the cultural landscape in our country, and how. The facts that provisions regarding this issue in the current version of the Act on the protection of monuments and the

nad zabytkami oraz brak polskiego odpowiednika wspomnianej na wstępie ustawy o architekturze nie są dobrymi prognostykami w tej dziedzinie. W istniejącym stanie rzeczy pierwszorzędą sprawą wydają się więc być potrzebne inicjatywy i działania legislacyjne, które należy podjąć po wcześniejszym zdefiniowaniu polityki, przynajmniej w sferze aktualnego określenia i podziału kompetencji rządu i samorządów w kwestii ochrony zabytków, a także zarządzania przestrzenią publiczną w Polsce. ■

Łukasz Konarzewski, historyk sztuki, konserwator zabytków. Z ramienia publicznego zajmuje się zasobami, zarządzaniem oraz upowszechnianiem kultury, ochroną zabytków, a także kształtowaniem otoczenia. W latach 1984-1991 pracował w Wojewódzkim Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków w Katowicach, dokumentując i chroniąc obiekty oraz przedmioty historyczne na terenie ówczesnego województwa katowickiego, a w latach 1991-1999 był Miejskim Konserwatorem Zabytków w Cieszynie. Od końca lat 90. zajmuje się identyfikacją, deskrypcją, zarządzaniem, promocją i ochroną dziedzictwa kulturowego w Wydziale Kultury, Sportu, Turystyki i Informatyki Starostwa Powiatowego w Cieszynie. Jest m.in. autorem jednego z pierwszych w Polsce Powiatowego programu opieki nad zabytkami w powiecie cieszyńskim oraz *Vademecum współczesnych twórców kultury i zespołów artystycznych w powiecie cieszyńskim*. Autor kilkuset opracowań i publikacji dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, metodologii i wytycznych w tym zakresie, historii i zasobów kultury i sztuki, a także biografii artystycznych oraz bibliografii historii sztuki Śląska Cieszyńskiego.

guardianship of monuments remain optional, as well as lack of a Polish equivalent of an architecture act mentioned in the beginning, do not bode well. In the present state, needed legislative initiatives and efforts appear to be the priority. These should be undertaken upon defining the policy, at least in the area of currently identifying and distributing the competences of the central and local governments regarding the monument protection and public space management in Poland. ■

Łukasz Konarzewski, art historian, monument conservator. As a public servant, he manages cultural resources, promotes culture, protects monuments and shapes the environment. Between 1984 and 1991 he was working at the Regional Monument Research and Documentation Centre in Katowice, documenting and protecting historic structures and objects throughout the Katowice voivodeship (at the time), and between 1991 and 1999 he was the Municipal Monument Protection Officer in Cieszyn. Since the late 1990s, he has been identifying, describing, managing, promoting and protecting the cultural heritage at the Culture, Sports, Tourism and Information Department of the Province Office in Cieszyn. He is the author of such works as *Powiatowy program opieki nad zabytkami w powiecie cieszyńskim*, one of the first in Poland and *Vademecum współczesnych twórców kultury i zespołów artystycznych w powiecie cieszyńskim*. He has written several hundred essays and articles on protection of cultural heritage, methodology and guidelines in this area, history and resources of art and culture, as well as artistic biographies and bibliographies on the history of art of Cieszyn Silesia.

Przypisy

- 1 *Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego. Ogólnopolski Program Ministerstwa Kultury i Sztuki*, „Studia i Materiały. Krajobrazy” 1998, nr 18 (30), s. 46-47.
- 2 Art. 2 pkt 6 Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2012 r., poz. 647).
- 3 Dokumentacja archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie.
- 4 O stanie zabytków w Cieszynie na początku lat 70. XX w., por.: J. Samek, *Stan i potrzeby zabytków Cieszyna*, „Ochrona Zabytków” 1970, nr 23/3 (90), s. 173-181.
- 5 *Miejscowy Plan Szczegółowy Zagospodarowania Przestrzennego i Rewaloryzacji Zespołu Staromiejskiego w Cieszynie* (zatwierdzony uchwałą Rady Narodowej w Cieszynie nr XXIV/114/88 z 27 kwietnia 1988 r., ogłoszony w Dz.U. województwa bielskiego nr 7, poz. 76 z 30 V 1988 wraz z późniejszymi zmianami) – praca zbiorowa zespołu z Miejskiego Biura Projektów w Krakowie w składzie: K. Tyrna, H. Jękot, M. Tyrna, S. Albricht, M. Kurnik, M. Łakomska, E. Gotlieb, Z. Błaszczyk, A. Sorka, B. Chmiel, Kraków 1988, mps w archiwum Referatu Planowania Przestrzennego w Urzędzie Miejskim w Cieszynie.
- 6 Tamże.

Endnotes

- 1 *Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego. Ogólnopolski Program Ministerstwa Kultury i Sztuki*, „Studia i Materiały. Krajobrazy” 1998, no. 18 (30), p. 46-47.
- 2 Art. 2 section 6 of the Spatial Planning and Land Development Act of 27 march 2003 (Journal of Laws of 2012, item 647).
- 3 Archive documentation of the Municipal Monument Protection Officer in Cieszyn.
- 4 On the condition of monuments in Cieszyn at the beginning of the 1970s, see: J. Samek, *Stan i potrzeby zabytków Cieszyna*, „Ochrona Zabytków” 1970, no. 23/3 (90), p. 173-181.
- 5 *Miejscowy Plan Szczegółowy Zagospodarowania Przestrzennego i Rewaloryzacji Zespołu Staromiejskiego w Cieszynie* (approved by the National Council in Cieszyn resolution no. XXIV/114/88 of 27 April 1988, announced in the Bielsko-Biała Voivodeship Journal of Laws no. 7, item 76 of 30 V 1988 as amended) – collective work of the team of the Municipal Design Office in Krakow: K. Tyrna, H. Jękot, M. Tyrna, S. Albricht, M. Kurnik, M. Łakomska, E. Gotlieb, Z. Błaszczyk, A. Sorka, B. Chmiel, Krakow 1988, typescript at the Spatial Planning Department of the Cieszyn City Office.
- 6 Ibid.

- 7 A. Gruszecki, W. Łysiak, *Karta Cieszyńska*, Warszawa 1973, mps w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie.
- 8 Brak w Polsce m.in. ustawy o architekturze, funkcjonującej w niektórych krajach tzw. starej Unii Europejskiej.
- 9 Teka *Sprawy Organizacyjne* w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie.
- 10 Tamże.
- 11 Dokumentacja konserwatorska remontu z 1992 r. w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie.
- 12 Projekt w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie.
- 13 Biblioteka zabytkowych księgozbiorów Śląska Cieszyńskiego. Książnica Cieszyńska.
- 14 Projekt w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie.
- 15 Dokumentacja w tece *Urbanistyka* w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie.
- 16 Archiwalna dokumentacja fotograficzna w Dziale Fotografii Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie.
- 17 W składzie: prof. dr hab. Janusz Bogdanowski i prof. dr hab. Zbigniew Kordecki – Politechnika Krakowska, dr hab. Zbigniew Pianowski – Zamek Królewski na Wawelu, Karol Gruszczyk – Wojewódzki Konserwator Zabytków w Bielsku-Białej, Jacek Reyniak – Konserwator Zabytków Archeologicznych w Bielsku-Białej i Łukasz Konarzewski – Miejski Konserwator Zabytków w Cieszynie; prof. Janusz Bogdanowski jest również autorem projektu aranżacji krajobrazowo-architektonicznej wieży obronnej po zakończeniu badań i remontu techniczno-konstrukcyjnego.
- 18 W. Kuś, *Badania archeologiczne średniowiecznej wieży cylindrycznej odkrytej na Górze Zamkowej w Cieszynie*, [w:] E. Tomczak (red.), *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1994 r.*, Katowice 1997, s. 164-170; tenże: *Sprawozdanie z badań archeologicznych średniowiecznej wieży cylindrycznej odkrytej na Górze Zamkowej w Cieszynie*, [w:] E. Tomczak (red.), *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1995 r.*, Katowice 1998, s. 125-133.
- 19 Z. Kordecki, K. Tokarz, *Średniowieczna wieża na Wzgórzu Zamkowym w Cieszynie, studium geometrii budowli*, Kraków 1993, mps w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie.
- 20 W. Kuś, *Tymczasowe sprawozdanie z badań archeologicznych średniowiecznej wieży cylindrycznej odkrytej na górze zamkowej w Cieszynie*, „Pamiętnik Cieszyński”, t. 11, Cieszyn 1996, s. 7-13.
- 21 Protokoły z posiedzeń Komisji Konserwatorskiej w tece obiektowej *Wzgórze Zamkowe* w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie.
- 22 Wśród okryć ceramicznych znalazł się m.in. ceramiczny kafel piecowy z wizerunkiem orła piastowskiego – por.: W. Kuś, *Sprawozdanie z badań archeologicznych...*, jw.
- 23 W. Kuś, *Sprawozdanie z badań archeologicznych...*, jw.; tenże, *Wyniki badań archeologicznych prowadzonych na górze zamkowej w Cieszynie przy średniowiecznej wieży cylindrycznej w roku 1999*, Cieszyn 1999, mps w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie.
- 24 B. Karczmarczyk, B. Biernat, *Badania zapraw pobranych z wątków historycznych murów na Wzgórzu Zamkowym w Cieszynie*, Kraków 1993, mps w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie; por.: W. Kuś, *Badania archeologiczne...*, jw.; zob. również: J. Salm, S. Kołodziejski, L. Kajzer, *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa 2001, s. 135-136.
- 7 A. Gruszecki, W. Łysiak, *Karta Cieszyńska*, Warsaw 1973, typescript at the archive of the Municipal Monument Protection Office in Cieszyn.
- 8 Poland lacks e.g. an Act on architecture, which functions in some states of the so-called old European Union.
- 9 *Sprawy Organizacyjne* file in the archive of Municipal Monument Protection Officer in Cieszyn.
- 10 Ibid.
- 11 Conservation documentation from the renovation in 1992 in the archive of the Municipal Monument Protection Officer in Cieszyn.
- 12 The design in the archive of the Municipal Monument Protection Officer in Cieszyn.
- 13 Library of old book collections of the Cieszyn Silesia. The Cieszyn Library.
- 14 Design in the archive of the Municipal Monument Protection Officer in Cieszyn.
- 15 Documentation in the *Urbanistyka* file at the archive of the Municipal Monument Protection Officer in Cieszyn.
- 16 Archive photo documentation in the Photography Department of the Cieszyn Silesia Museum in Cieszyn.
- 17 Members: prof. Janusz Bogdanowski, PhD with hab. and Zbigniew Kordecki, PhD with hab. – Krakow University of Technology, Zbigniew Pianowski, PhD with hab. – Royal Castle at Wawel, Karol Gruszczyk – Regional Monument Inspector in Bielsko-Biała, Jacek Reyniak – Archaeological Monument Inspector in Bielsko-Biała and Łukasz Konarzewski – Municipal Monument Protection Officer in Cieszyn; prof. Janusz Bogdanowski is also the author of the project for the landscape-architectural arrangement of the defensive tower upon the completion of the research and the technical-structural repairs.
- 18 W. Kuś, *Badania archeologiczne średniowiecznej wieży cylindrycznej odkrytej na Górze Zamkowej w Cieszynie*, [in:] E. Tomczak (ed.), *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1994 r.*, Katowice 1997, p. 164-170; Id: *Sprawozdanie z badań archeologicznych średniowiecznej wieży cylindrycznej odkrytej na Górze Zamkowej w Cieszynie*, [in:] E. Tomczak (ed.), *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1995 r.*, Katowice 1998, p. 125-133.
- 19 Z. Kordecki, K. Tokarz, *Średniowieczna wieża na Wzgórzu Zamkowym w Cieszynie, studium geometrii budowli*, Krakow 1993, typescript at the archive of the Municipal Monument Protection Office in Cieszyn.
- 20 W. Kuś, *Tymczasowe sprawozdanie z badań archeologicznych średniowiecznej wieży cylindrycznej odkrytej na górze zamkowej w Cieszynie*, „Pamiętnik Cieszyński”, vol. 11, Cieszyn 1996, p. 7-13.
- 21 Protocols from the meeting of Conservation Commission in the *Wzgórze Zamkowe* object file at the archive of the Municipal Monument Protection Officer in Cieszyn.
- 22 Among the ceramic findings, there was a ceramic oven tile with an image of the Piast dynasty eagle – see: W. Kuś, *Sprawozdanie z badań archeologicznych...*, op. cit.
- 23 W. Kuś, *Sprawozdanie z badań archeologicznych...*, op. cit.; Id., *Wyniki badań archeologicznych prowadzonych na górze zamkowej w Cieszynie przy średniowiecznej wieży cylindrycznej w roku 1999*, Cieszyn 1999, typescript at the archive of the Municipal Monument Protection Office in Cieszyn.
- 24 B. Karczmarczyk, B. Biernat, *Badania zapraw pobranych z wątków historycznych murów na Wzgórzu Zamkowym w Cieszynie*, Krakow 1993, typescript at the archive of the Municipal Monument Protection Office in Cieszyn; see: W. Kuś, *Bada-*

- 25 *Lisitnář Těšínska. Codex diplomaticus ducatus Tessinensis. Sbíрка listinného materiálu k dějinám knížectví Těšínského Pobeskydí*, nr 23 (zbiór materiałów dokumentalnych do dziejów Księstwa Cieszyńskiego w opracowaniu Emericha Němca), „Studia źródłoznawcze/Commentationes”, Instytut Historii PAN, 1965, t. 10; por.: I. Panic, *Powstanie Księstwa Cieszyńskiego*, [w:] *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*, t. 2 – *Śląsk Cieszyński w średniowieczu (do 1528 roku)*, Cieszyn 2010, s. 54-58.
- 26 *Codex diplomaticus Silesiae*, t. 1, wyd. W. Wattenbacha, Breslau 1857-1933 (wzmianka o kasztelanii cieszyńskiej w bulli papieża Hadriana IV, wystawionej w Rzymie 23 kwietnia 1155 r. dla biskupa wrocławskiego Waltera); por.: I. Panic, *Okres kasztelański*, [w:] *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*, t. 2, jw., s. 32-33.
- 27 *TeKi Badania Archeologiczne w Cieszynie* – archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie.
- 28 Miedzy innymi kilkadziesiąt artykułów w latach 90. w „Głosie Ziemi Cieszyńskiej”, „Gazecie Wyborczej” (dodatek bielski), „Kronice Beskidzkiej”, „Wiadomościach Ratuszowych” (w Cieszynie).
- 29 Art. 7 p. 2 b Ustawy z dnia 8 sierpnia 1996 r. o zmianie niektórych ustaw normujących funkcjonowanie gospodarki i administracji publicznej (Dz.U. 1996 nr 106, poz. 496).
- 30 Art. 18 p. 3 Ustawy z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie niektórych ustaw określających kompetencje organów administracji publicznej – w związku z reformą ustrojową państwa (Dz.U. 1998 nr 106, poz. 668).
- 31 Decyzja Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 5 lipca 2006 r. stwierdzająca nieważność decyzji Wojewody Bielskiego w sprawie wpisu układu urbanistycznego miasta Cieszyna do rejestru zabytków.
- nia archeologiczne..., op. cit.; see also: J. Salm, S. Kołodziejki, L. Kajzer, *Leksykon zamków w Polsce*, Warsaw 2001, p. 135-136.
- 25 *Lisitnář Těšínska. Codex diplomaticus ducatus Tessinensis. Sbíрка listinného materiálu k dějinám knížectví Těšínského Pobeskydí*, no. 23 (collection of documenting materials for the history of the Duchy of Cieszyn by Emerich Němc), „Studia źródłoznawcze/Commentationes”, History Institute of the Polish Academy of Sciences, 1965, vol. 10; see: I. Panic, *Powstanie Księstwa Cieszyńskiego*, [in:] *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*, vol. 2 – *Śląsk Cieszyński w średniowieczu (do 1528 roku)*, Cieszyn 2010, p. 54-58.
- 26 *Codex diplomaticus Silesiae*, vol. 1, W. Wattenbach's publishing house, Breslau 1857-1933 (mention of Cieszyn castellany in Pope Hadrian IV's papal bull issued in Rome on 23 April 1155 for the bishop of Wrocław, Walter); see: I. Panic, *Okres kasztelański*, [in:] *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*, vol. 2, op. cit., p. 32-33.
- 27 *Badania Archeologiczne in Cieszyn files* – archive of the Municipal Monument Protection Officer in Cieszyn.
- 28 Several dozen articles published in the 1990s in „Głos Ziemi Cieszyńskiej”, „Gazeta Wyborcza” (Bielsko-Biała extra), „Kronika Beskidzka”, „Wiadomości Ratuszowe” (in Cieszyn).
- 29 Art. 7 p. 2 b of the Act on changing some of the acts regulating the functioning of the economy and public administration of 8 August 1996 (Journal of Laws of 1996 no. 106, item 496).
- 30 Art. 18 p. 3 of the Act on changing some of the acts regulating the functioning of the economy and public administration in connection with the political system reform of 24 July 1998 (Journal of Laws of 1998 no. 106, item 668).
- 31 Decision of the Minister of Culture and National Heritage of 5 July 2006, invalidating the decision of the Governor of Bielsko-Biała Voivodeship regarding the entry of the city complex of Cieszyn into the register of monuments.

Bibliografia / Bibliography

- Codex diplomaticus Silesiae*, t. 1, wydanie W. Wattenbacha, 1857-1933 Breslau.
- Gruszecki A., Łysiak W., *Karta Cieszyńska*, Warszawa 1973, mps w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie.
- Karczmarczyk B., Biernat B., *Badania zapraw pobranych z wątków historycznych murów na Wzgórzu Zamkowym w Cieszynie*, Kraków 1993, mps w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie.
- Kordecki Z., Tokarz K., *Średniowieczna wieża na Wzgórzu Zamkowym w Cieszynie, studium geometrii budowli*, Kraków 1993, mps w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie.
- Kurzatkowski M., *Mały słownik ochrony zabytków*, Warszawa 1989.
- Kuś W., *Badania archeologiczne średniowiecznej wieży cylindrycznej odkrytej na Górze Zamkowej w Cieszynie*, [w:] Tomczak E. (red.), *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1994 r.*, Katowice 1997.
- Kuś W., *Sprawozdanie z badań archeologicznych średniowiecznej wieży cylindrycznej odkrytej na Górze Zamkowej w Cieszynie*, [w:] Tomczak E. (red.), *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1995 r.*, Katowice 1998.
- Kuś W., *Tymczasowe sprawozdanie z badań archeologicznych średniowiecznej wieży cylindrycznej odkrytej na górze zamkowej w Cieszynie*, „Pamiętnik Cieszyński”, t. 11, Cieszyn 1996.
- Kuś W., *Wyniki badań archeologicznych prowadzonych na górze zamkowej w Cieszynie przy średniowiecznej wieży cylindrycznej w roku 1999*, Cieszyn 1999, mps w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Cieszynie.
- Němec E., *Lisitnář Těšínska. Codex diplomaticus ducatus Tessinensis. Sbíрка listinného materiálu k dějinám knížectví Těšínského Pobeskydí*, „Studia źródłoznawcze/Commentationes” (zbiór materiałów dokumentalnych do dziejów Księstwa Cieszyńskiego), R. 1965, nr 23, t. 10.

- Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego. Ogólnopolski Program Ministerstwa Kultury i Sztuki, „Studia i Materiały. Krajobrazy”, Warszawa 1998, nr 18 (30).
- Panic I., *Okres kasztelański*, [w:] Panic I. (red.), *Śląsk Cieszyński w średniowieczu (do 1528 roku)*, t. 2., Cieszyn 2010.
- Panic I., *Powstanie Księstwa Cieszyńskiego*, [w:] Panic I. (red.), *Śląsk Cieszyński w średniowieczu (do 1528 roku)*, t. 2., Cieszyn 2010.
- Paszkiewicz B., *Materiał numizmatyczny ze Starej Wieży zamku w Cieszynie*, Kraków [b.r.], mps w Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie.
- Salm J., Kołodziejcki S., Kajzer L., *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa 2001.
- Samek J., *Stan i potrzeby zabytków Cieszyna*, „Ochrona Zabytków” 1970, nr 23/3 (90).
- Tyrna K. *Miejscowy Plan Szczegółowy Zagospodarowania Przestrzennego i Rewaloryzacji Zespołu Staromiejskiego w Cieszynie*, praca zbiorowa zespołu z Miejskiego Biura Projektów w Krakowie, Kraków 1988, mps w archiwum Referatu Planowania Przestrzennego w Urzędzie Miejskim w Cieszynie.